

Ha magyar Egyházunk és népünk történelmét szemléljük, akkor ez a szereposztás ma még a napnál is világosabbnak tűnik. A történelem Ura megtalálta mindig azon a helyen, ahol kellett, azokat az embereket, akik életük árán is továbbadták azt a természetfölötti és történelmi kincset, amelyből Egyházunk és nemzetünk él.

Tarján Bence

Cseh pamflet Kanizsa 1601. évi ostromáról

A Régi Magyarországi Nyomtatványok, az RMNY munkálatai során előkerült az 1663-ban Trencsénben kiadott *Perlička dítek božích*¹ című imádságoskönyv, Sixt Palma Močidlanský munkája. A feldolgozás során kiderült, hogy a könyvecske igen népszerű volt a Regnum Hungariae szlovák etnikai régiójában. 1800-ig több kiadása jelent meg, Zsolnán, Puhón, Pozsonyban.² A szerző azonban másképpen is kapcsolatba került Magyarhonnal.³ 1602-ben szerény tipográfiajában kinyomtatta a *Piseň o dobývání pevnosti Kanýže*⁴ (Ének Kanizsa erősségének ostromáról) című, élesen katolikusellenes verses röpiratot, amely miatt száműzték Prágából.

Sixt Palma Močidlanský 1569-ben Prága-Újvárosban született. Eredeti foglalkozása szabó, később lett nyomdász és író.⁵ A prágai egyetemen teológiát tanult. Belépett a Mikulášence szektába. Kapcsolatba ke-

¹ Teljes címe: *Perlička dítek božích, aneb: modlitby pobožné na dvanácte článků vjry křesťanské s peknými modlitbami dussy y tělu užitečnými* [Isten gyermekeinek gyöngyöcskéje, avagy: a keresztény hit vallásos imádságai tizenkét részben a test és a lélek számára hasznos, szép imádságokkal], RMK II. 1027 b. = *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* (szerk. HORÁK, F.; Praha 1939-1967) 6775 = ČAPLOVIČ, J., *Bibliografija tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700*. Díel I (Martin 1972) 1884.

² Vö. *Knihopis 6771-6789*.

³ A cseh és a szlovák nyelvben Uhorsko az 1920-előtti Magyarországot jelenti. Ennek megfelelően használjuk a XIX. században gyakran előforduló Magyarhon terminust (Magyarhoni Földtani Társulat, *Magyarhon* írásban és képen stb.).

⁴ *Knihopis 9600. Pijšeň o dobýváníj Pevnosti Kanýže od Wlachu svěćených od Papeže požehnaných a giných z Římské Roty Kterak sau v Papežovu moc požehnaníj slyby w Swaté w svěcenau wodu Gezywíjy kapucyny dauffali že bez Kacyřů Pevnosti dobudau a Turky y Kacyře potlukau: Ale potom bijdně s hanbau vřikali a mnozý od zymy zhynuli a Turkům Kořistij Děľ odběhsse zanechali. Léta 1601. (Složeno a wydáno w Kanýži s dowolením Rustan Beka).*

⁵ Vö. ŠKARKA, A., *Ze zápasů nekatolického tisku s protireformací (Literární a tiskařská aféra z. r.*

rült írókkal, nyomdászokkal és könyvkötőkkel. Saját műhelyében nyomtatta főként saját vallásos énekeit, imádságait és Husz Jánosról szóló műveket.⁶

1599-ben Zbyněk Berka z Dubě prágai érsek panaszt tett rá a császárnál eretnek és megbotránkozató íráskor kinyomtatása miatt. Javasolta szigorú megbüntetését és nyomdája betiltását. Ekkor verseinek ajánlásai még megmentették: a *Písň a modlitby za ochranu proti Turku*-t (Énekek és imádságok a török elleni oltalomért) Rudolf császárnak ajánlotta, a Testament-et az ifjabb Jaroslav Smiřický ze Smiřič-nek. Ezután nyomtatta az éneket Kanizsa ostromáról, amelyet a hatóságok felségsértőnek minősítettek.⁷

A nyomdász tudta, hogy a császári politika fájó oldala a török háború, ezért a *Písň o dobývání pevnosti Kanýže* nem egész ötoldalnyi szövegében nem tüntette fel a nevét, sem a kiadás helyét, idejét.⁸

A korabeli cseh közvéleményt Prágában megjelent rölapok gyakran tájékoztatták a magyarországi eseményekről. A török veszélyről, a Magyarhon három részre szakadása utáni helyzetről a *Noviny nové o Turku a o Budinu* (Új újság a törökről és Budáról) számolt be.⁹ 1594-ben Hatvan és Esztergom ostromáról két röpirat jelent meg,¹⁰ 1599-ben írtak arról, hogy a hajdúk sikeres rajtütést hajtottak végre a budai vilajetben a törökökön.¹¹ A 15 éves háború harcairól¹² 31 „újság” számol be. Kanizsa várának feladásáról 1601. október 12-én jelent meg „újság”,¹³ a későbbi ostrom kudarcáról azonban nem számoltak be.

Kanizsa várának jelentősége Szigetvár 1566. évi eleste után nőtt meg, mivel utolsó magyar végvárként itt lehetett még feltartóztatni az oszt-rák örökös tartományok ellen vonuló török haderőt. Ezért II. Miksa német-római császár és magyar király a XVI. század végén megerősítette. Török ostromáradat zúdult rá. A vár birtoklása stratégiaileg kulcsfontosságú volt, ezért megszerzéséért a törökök jelentős erőket mozgósí-

1602) [A nemkatolikus sajtó küzdelmeiből az ellenreformáció ellen (Irodalmi és nyomdász affér 1602-ből)], in *Český časopis historický* 42 (1936) 7.

⁶ ŠKARKA 14-55.

⁷ ŠKARKA 10.

⁸ ŠKARKA 286-287.

⁹ Vö. PROCHÁZKOVÁ, H., *Török újságok*, in *Filológiai közlöny* (1957) 235.

¹⁰ PROHÁZKOVÁ 236-237.

¹¹ *Knihopis* 6411.

tottak. 1594-ben még sikertelenül ostromolták, ám 1600-ban Paradeiser György feladta Kanizsát. 1601. júniusától Amrát Hasszán belgrádi pasa lett várparancsnok. Fosztogató csapatai gyakran Alsó-Ausztriát is elérték, ezért Bécsből követséget indítottak segítségért, többek között Rómába. VIII. Kelemen pápa küldött katonákat Rudolf császárnak unokaöccse, Giovanni Francesco Aldobrandini vezetésével, aki csak Kanizsa ostromában akart segédkezni. A császári haditerv nagyobb szabású, Nándorfehérvár és Pest felszabadítását is kitűző hadművelet lett volna. 1601. augusztusában 30000 katona gyűlt össze Ferdinánd stájer főherceg légrádi táborában. Szeptember 1-jén serege bevette Fehérvárt. Itt három napot pihentek. Csak szeptember 9-én értek Kanizsa alá. Ez elég volt ahhoz, hogy Amrát Hasszán segítséget hívjon. A várvédők száma 10000 körül volt. Velük szemben 24000 fős ostromló sereg vonult föl. A várat körülvevő mocsár is komoly nehézséget okozott a támadóknak. A korán beköszöntő tél havat hozott, de a mocsár befagyásához elegendő hideget nem, így az is szedte áldozatait. Az ostromlók elvonuláshoz döntő érv volt a hír Hasszán nagyvezír 60000 fős török seregének közeledéséről. November 17-én a keresztény katonaság a török lovasság folytonos támadásaitól üzve Csáktornya irányába vonult vissza. Összesen 9000 ember, 2500 ló, 24 löveg és rengeteg málna pusztult el.¹⁴

A pamflet a keresztény haderő számára óriási kudarcot hozó ostromról szól. A hadműveletekről kevés szó esik benne. A vállalkozást tiszta katolikus ügynek fogta fel.¹⁵ A vers nem eredeti, hanem az *Ein neu Lied von Abzug Canischa, Anno 1601* szabadon átdolgozott fordítása.¹⁶ Kezdő sora a *Canischa, ich muß dich lassen, ich fahr dahin mein Strassen* paródiája az *Innsbruck, ich muß dich lassen, ich fahr dahin mein Strassen* kezdetű szerelmes dalnak, amelyben a szerető fiú búcsúzik a lánytól.¹⁷ Az *O Welt ich muss dich lassen* kezdetű Luther éneket is felfe-

¹² *Knihopis* 6414, 6416, 6417, 6422, 6427, 6428, 6429, 6433, 6439, 6440, 6443, 6447, 6448, 6450, 6451, 6452, 6458, 6459, 6460, 6462, 6464, 6465, 6466, 6467, 6468, 6469, 6470, 6471, 6472, 6481, 6483.

¹³ *Knihopis* 6440.

¹⁴ Vö. BALOGH J., *Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténelmi múltja* (Nagy-Kanizsa 1897) 129-142; V. MOLNÁR László, *Kanizsa vára* (Budapest 1987); MÉRI István, *Vázlat a kanizsai vár és város kutatásához* (Budapest 1988).

¹⁵ A vers részletes elemzését lásd: ŠKARKA 290-302.

¹⁶ ŠKARKA 294.

¹⁷ ŠKARKA 297.

dezhetjük benne, amit a Luther-katekizmus 1634-ben Lőcsén kiadott fordítása szerint temetések alatt szokás énekelni.¹⁸

Palma végül törvényszék elé került a versért. Védekezésében elmondta, csak tréfából nyomtatta ki, nem vezette semmiféle rosszindulat. A hatóság az ítélet meghozataláig a huzatos, piszkos, gyakran fojtó füsttel terhes Fehér Toronyba záratta, és látogatókat sem fogadhatott. Az ítélet 1602. december 12-én született meg. Lázításért, felségsértésért, fejvesztés terhe mellett napnyugtáig el kellett hagynia Prágát és a második vasárnapig a császári felségterületeket, főleg Cseh- és Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot. Az ítélet megszületése után Palma további négy hónapig raboskodott.¹⁹

1610-ben a cseh rendek támogatásával kegyelmet kapott, fölmentették száműzetése alól, visszatérhetett Prágába.²⁰

*

A Fehér-hegy utáni korszakban nem volt ritka hogy cseh szerző műve Magyarhonban jelent meg, hiszen cseh protestánsok gyakran menekültek a Felföldre.²¹ Közülük a két talán legismertebb Comenius (Jan Amos Komenský 1592-1670) és Tranoscius (Jiří Třanovský 1592-1637).

Utóbbi Csehországból Árva várába menekült, majd Liptószentmiklóson lett pap.²² Evangélikus imádságos- és énekeskönyveket írt. Ő volt a *Cithara sanctorum* szerzője, amely az első hangjegyekkel ellátott biblikus cseh nyelvű szlovák énekeskönyv volt. A mai napig meghatározza a szlovák evangélikusok éneklését. Az első megjelenése után (Lőcse, 1636) a mű számtalan új kiadást ért meg, a XX. században is megjelent.²³

A szlovákok közt élő cseh menekültek – érthetően – saját anyanyelvüket használták irodalmi működésük során. Ennek ellenére gyakran hangsúlyozták, hogy ez a „mi szlovák” nyelvünk. Tranoscius énekeskönyve címlapján írja, hogy a dalokat *z německé řečj do nassj slowenské*, azaz német nyelvből a mi szlovákunkra fordította. Amikor

¹⁸ RMNY 1594.

¹⁹ ŠKARKA 322.

²⁰ ŠKARKA 489.

²¹ A modern politikai tartalmú „Felvidék” eredeti formája. Vö. KÁFER István, *Dona nobis pacem* (Piliscsaba 2005) 105.

Nikodém Čížek Trencsénben Daniel Löbrynus művét 1660-ban újból kiadta már árnyaltabban fogalmaz: *z německého jazyku v český a neb slovenský*,²⁴ azaz cseh vagy szlovák nyelvre fordította. A két nyelv e két forrás szerint azonos! A nyelvi különbségek figyelmen kívül hagyása, leki-csinnyítése, az exulánsok beilleszkedési törekvéseire utal. A Transciusához hasonlóan evangélikus menekült Jakob Jakobeus a híres és ősi szlovák nemzet papjának nevezte magát egy eperjesi templomszentelés során.²⁵

Transcius énekeskönyve előszavában kiemeli, hogy az exuláns cseh főuraknak van a gyűjteményre nagy szüksége, a Fehér-hegy utáni szomorú helyzetben.²⁶ Hasonló szerepe lehetett a cseh Palma *Perlička dítek božích* című imádságoskönyvének is.

Az alábbiakban közöljük Palma pamfletjének szövegét, annak magyar fordítását, valamint az alapjául szolgáló eredeti német verset.

Píseň o dobývání pevnosti Kanýže

1. „Kanýži, zámku přepevný, / vedu k tobě lid nezbedný, / abych tě dostal pod svou moc, poslal mi papež na pomoc / od Říma svěcené Vlchy; / prchnou z tebe Turci strachy!

2. Puškáři, střelci, střílejte / a Kanýže dobývejte / máte střelby posvěceny jezivity, kapucíni. / Službu vám dobře zaplatím / dřív než se domů navrátím.

3. Papež, nejsvětější Otec, /slibuje nám vždy dobrou věc, / že Turky s prstí smísíme kacíre všechny shladíme, / Na to dal nám požehnání, / Panna Maria jest s námi.

4. Mše svaté za nás sloužili, / svatou vodou nás kropili; / svatí naši pomocníci sou věrní orodovníci. / Každý voják ať pospíší / jezítí nás dobře těší.

²² Vö. ĎUROVIČ, J., *Životopis Juraja Tranovského* (Liptovský Sv. Mikuláš 1942) 39-40.

²³ Vö. CSOMASZ TÓTH K., *Egyházi zeneélet*, in BÁRDOS Kornél (szerk.), *Magyarország zenetörténete II* (Budapest 1990) 201-202.

²⁴ RMNY 1978. Az adat Käfer Istvántól származik.

²⁵ KÄFER 114.

²⁶ ĎUROVIČ 149-152.

5. Buďte veselí, hejtmané, / v poli kacířů nemáme, /snadně to můžem dovesti dostati se vším pevnosti. / Ty Turky odtud vybíme, /pak kacíře navštívíme!”
6. Potom po čtvrtém měsíci / změnili řeč kátolíci, / Turky, Kanýž opustili, proti slibům učinili, / zapomněli na papeže, / s jezivity odtud běže.
7. „Kanýži, ty jsi pevný hrad, / opustím tě velmi nerad, / jdu s hanbou do mě krajiny; tu máš mou střelbu i jiný, / stříbro, vozy a profanty, / stany i mnohé reštanty.
8. Případloť na nás nešťestí, / zima i jiné neřesti, / bežíme pešky, na koni jedem, neb nás měchejř honí, / pryč běžíme od Kanýže, / že sme doufali v papeže.
9. Zved nás papež na opice, / lhář nechcent’ mu věřit vice. / Falešné jeho [že]hnání od Kaniže nás odhání- / Odvrz mež ty jezivity /s jich pokryt-skými birity!”
10. Jezevci, kapucínové / měli výmluvy jalové, / že šlo nešťestí všeliké pro ty kacíře veliké, / kteří se doma zdržují, / jezevců neoblubují.
11. Protož knížeti radili, / byť se s kacíři svadili: / „Dejž kacíře rychle zbítí, některé v vodě stopiti, / stínat mečem, páliť ohněm, / i konšely smekjat koněm!”
12. Jestliže jste lidé svatí / a jest-li mocné a platí / co papež, jeho žehnání, mše, také svatých vzývání, / což vám kacíři uškodí? / Tím se vaše lež provodí.
13. Chváli Turci Machometa, / že prchla papežská rota, / posmívají se křesťanům, přibylo střelby pohanům. / Však se vždy na péči mají, / jezevců s chutí čekají.
14. Neb znají jejich bláznovství, / lež, šálení a bloudovství / lépe než křesťané mnozí; nedbají, žeť jim i hrozí. / Když nejvíc sobě doufají, / Zpátkem prchají, coufají.
15. Vědouce o tom, křesťané, / nechme jezevců na straně! / Pán Bůh rač je napraviti, ať nás nedají páliť; / Pánu Bohu je poručme, / modlitbami k němu tlučme.

16. Chcem-li víťazství dostati, / máme od Boha žádati / ochrany, také pomoci, neb on má to sám v své moci, / papež sám sebou nevládne, / neví, skoro-li sám padne.

17. Pane Bože od věčnosti, / račiž z své pouhé milosti / nad námi se smilovati a sám nás ochraňovati / přede všemi nepřáteli, / duše, těla škoditeli.

18. Ulev pokut a trestání / a ukroť své rozhněvání, / dej nám všem pravé poznání, v víře, lásce přebývání, / činiti z hříchů pokání / a dojiti smilování.

19. O ukažiš svou moc božskou, / zruš moc, chytrost nepřátelskou, / neboť ochránce jiného nemáme krom te samého. / Ó budiž ty sám vůdce náš / ochraňuj nás vždy každý čas!

20. A my z spasení, daného / od tebe, Boha samého, / budem tebe velebiti, jméno tvé svaté chváliti / nyní v této smrtedlnosti / i potom v věčné radosti.²⁷

Szó szerinti fordítás:

Ének Kanizsa erősségének ostromáról

1. „Kanizsa, erős vár / ártatlan népet vezetek hozzád / hogy hatalmamba kerítselek / a pápa segítségét küldött nekem / Rómából szent taljánokat; / elszöknek a félelmetes törökök előled!

2. Puskások, lövészek löjtek / és Kanizsát vegyétek be! / Felszentelt a tüzelésetek / a jezsuiták, kapucinusok által / szolgálatotokat jól megfizetem / mielőtt hazatérek.

3. A pápa, legszentebb Atya / nekünk mindig jó dolgot ígér, / hogy a törököket ujjal összemorzsoljuk / minden eretneket kiirtunk, / erre adta nekünk áldását. / Szűz Mária van velünk.

4. Szentmisét mondtak értünk, / szentelt vízzel hintettek minket / szent segítőink / hűséges közbenjáróink / Hogy minden katona siessen / minket

²⁷ ŠKARKA 507-509.

megörvendeztetnek a jezsoviták

5. Legyetek vidámak kapitányok / a táborban nincsenek eretnekek / Könnyen megoldhatom azt / hogy az összes erőtökbe bejussak / azokat a törököket onnan kiverjük/ aztán az eretnekeket meglátogatjuk.

6. Aztán négy hónap után / Megváltoztatták a katolikusok a beszédet. / Törököket, Kanizsát elhagyták / az ígéreteik ellenére cselekedtek / alfeledkeztek a pápáról/ a jezsovitákkal futnak onnan.

7. Kanizsa te büszke vár,/ nem szívesen hagylak el téged / szégyennel megyek országomba / itt van neked az ágyúm és más / ezüst, kocsik és készletek / sátrak és a sok maradék.

8. Ránk szakadt a szerencsétlenség / a tél és más ocsmányságok / Futunk gyalog, lovon / Megyünk, mert haj a hólyagunk [vulg.] /Elfutunk Kanizsa alól / mert bízunk a pápában.

9. A pápa csúfot üzött belőlünk / Hazug nem akarok neki többé hinni / Hamis áldása / Elűz minket Kanizsa alól / Hajítsuk el azokat a jezsovitákat / az alattomos birétumaikkal együtt.

10. Jezsoviták, kapucínusok / Meddő volt a mentegetőzésük / hogy mindenféle szerencsétlenség volt / azok miatt a nagy eretnekek miatt / akik otthon vannak / nem szeretik a jezsovitákat.

11. Azért azt tanácsolták a fejedelemnek / hogy bánjon el az eretnekekkel: / Gyorsan ölesd meg az eretnekeket / némelyet vízbe fojtani/ levágni karddal, tűzzel égetni / és az esküdteket ló farkához kötni!

12. Ha szent emberek vagytok /lehettek erősek, és érvényes / a pápa áldása, / a mise, és a szent fohász is, / Mit árthatnak nektek az eretnekek? / Ezzel lelepleződik a hazugságotok.

13. Dicsőítik a törökök Mohamedet / mert elmenekült a pápai csapat / kinevetik a keresztényeket / Több lőszerük lett a pogányoknak / Azonban mindig gondjuk van rá, / hogy a jezsovitákat szívesen várják.

14. Mert ismerik a bolondságukat / hazugságukat, örülségüket és tévelygésüket / jobban mint sok keresztény / Nem törődnek velem, mi fenyegeti

őket / amikor legjobban bíznak magukban / visszafelé menekülnek,
hátrálnak.

15. Tudva erről, keresztények, / ne törődjünk a jezsovitákkal! / Úr Isten
méltóztasd őket megjavítani, / hogy minket ne égessenek; / az Úr Istennek
ajánljuk magunkat, / imákkal hozzá tolakodjunk.

16. Ha akarok vitézséget kapni, / az Istentől kell kérni / védelmet és segít-
séget is / mert egyedül az ő hatalmában van ez / a pápa nem önmagától
uralkodó / nem tudja, maga mikor hull el.

17. Úr Isten öröktől fogva, / méltóztass tiszta kegyelmedből / rajtunk
könyörülni / és magad oltalmaz minket / minden ellenségtől, / a lélek,
test kártevőitől.

18. Enyhítsd a bírságokat és a büntetést / és fékezd haragodat / adj mind-
nyájunknak helyes tudást, / hitben, szeretetben éljünk, / bűnbocsánatot
tartsunk / és jussunk el a könyörülethez.

19. Ó mutasd meg isteni hatalmadat / törd össze az ellenséges erőt, fífikát
/ mert más védelmezőnk nincs rajtad kívül, / Ó te magad legyél a mi
vezérünk / oltalmaz minket minden időben!

20. És mi a megváltásból, / amely egyedül tőled Isten való / dicsőíteni foglak /
szent nevedet dicsérni / ebben a halandóságban / aztán az örök boldogságban.

Az eredeti német vers:

Ein neu Lied von Abzug Canischa, Anno 1601 Novembri

1. Canischa, ich muß 5. Die Kalt kam her mit 9. Nun sag mir einer
dich lassen, ich fahr Houfen, drumb mües- eben, warumb's Gott
dahin mein Straßen sen wir entlaufen mit hat zugeben, da doch
wieder heim in mein ganzer Kriegesschar. die ganze Schar waren
Land. Mein Freud ist Wir theten all verzagen, die gute Christen und
mir genommdaß ich der Haß thet uns ja- lauter Romanisten,
dich nit hab gewonnen, gen: „Lauf, lauf!“ die allda kein Ketzler war.
sondern zeuch ab mit Losung was
Schand.

2. So geht's, wenn man mit Pfaffen, mit Weiber und mit Affenwill haben Kriegeratund nit uf Gott thuet baue- und seiner Hilf ver- trauen, alsdann kombt Reu zu spat.

3. Es kamm da Heer gelaufen, wollt die Fröschteuch ussaufen, der Welschen Über- muot. Ihn wollt's eben nit glücken, theten darob ersticken. Ver- achtung thut nit gut.

4. Der Jesuiter Schlap- pen und Kapuziner Kappen, darzu ihr Kurzifix, viel Ablaß und viel Segen, Glock- enweihen und Fegen wollt alles helfen nichts.

6. Roß und Mann war erfroren, viel Knecht im Moos verloren, die Kranken niedergehaut. Wehe des großen Schmerzen, es geht mir erst zu Herzen, wir liefen umb die Braut!

7. Das Geschütz der hinderlassen, das Sil- bergeschirr dermaßen- dar zu viel Proviant, Kleider und ander Sachendem Feind in seinen Rachen es kam ihn alles in d 'Hand.

8. Nun singt: „Deum laudamus! Zu Gratz Kriegsleut eramus.“ Do drin mit großer Macht sturmeten pa- pieren Mauren, lüessen uns kein Müh trauren, dessen der Feind jetzt lacht.

10. Darumb magst du gar wohl fragen die Pfaffen werden's dir sagen, sie fehlen nit ein Schritt; werden dich nit betrügen und dir gewiß nicht lügen nach ihrer Art und Sitt.

11. Sie werden gewiß- lich sprechen: „Gott thut den Unfleiß rä- chen, den man braucht in dem Land mit Us- rottung der Ketzer und des Bapsts Verletzer. Das sei groß Sünd und Schand.

12. Darumb thue ein ernst Beweisen: nemb Feur, Schwert, Strick und Eisendes Wassers hast auch gnug—an Ket- zern ist nichts gelegen—, dann würd dir Gott Sieg geben; du hast es guoten Fug.

13. Du hast doch zum Besten, Von deinen frembden Gästen was überblieben ist: laß stehlen, mörden, rau- ben die Ketzer außerk- laubenallda zu dieser Frist!²⁸

²⁸ ŠKARKA 510-511.